

Χώρας αειχώρος

ΚΕΙΜΕΝΑ ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΑΣ, ΧΩΡΟΤΑΞΙΑΣ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

ΤΟΜΟΣ 1
VOLUME 1

ΤΕΥΧΟΣ 1
ISSUE 1

ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ 2002
NOVEMBER 2002

ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ - Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας

ΚΟΚΚΩΣΗΣ ΧΑΡΗΣ

ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ ΔΗΜΗΤΡΗΣ

ΓΟΥΣΙΟΣ ΔΗΜΗΤΡΗΣ

ΜΠΕΡΙΑΤΟΣ ΗΛΙΑΣ

ΠΕΤΡΑΚΟΣ ΓΙΩΡΓΟΣ

ΠΑΠΠΙΑΣ ΒΑΣΙΛΗΣ

ΔΕΦΝΕΡ ΑΛΕΞΗΣ

ΣΥΜΒΟΥΛΟΙ ΣΥΝΤΑΞΗΣ

Αραβαντινός Αθανάσιος	- ΕΜΠ
Ανδρικόπουλος Ανδρέας	- Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών
Βασενχόβεν Λουδοβίκος	- ΕΜΠ
Γιαννακούρου Τζίνα	- ΥΠΕΧΩΔΕ
Γιαννιάς Δημήτρης	- Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας
Δελλαδέτσιμας Παύλος	- Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο
Δεμαθάς Ζαχαρίας	- Πάντειο Πανεπιστήμιο
Ιωαννίδης Γιάννης	- Tufts University, USA
Καλογήρου Νίκος	- ΑΠΘ
Καρύδης Δημήτρης	- ΕΜΠ
Κοσμόπουλος Πάνος	- ΔΠΘ
Κουκλέλη Ελένη	- University of California, USA
Λαμπριανίδης Λόης	- Πανεπιστήμιο Μακεδονίας
Λουκάκης Παύλος	- Πάντειο Πανεπιστήμιο
Λουρή Ελένη	- Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών
Μαντουβάλου Μαρία	- ΕΜΠ
Μελαχροινός Κώστας	- University of London, Queen Mary, UK
Μοδινός Μιχάλης	- Εθν. Κέντρο Περιβ. και Αειφ. Ανάπτυξης (ΕΚΠΙΑΑ)
Μπριασούλη Ελένη	- Πανεπιστήμιο Αιγαίου
Παπαθεοδώρου Ανδρέας	- University of Surrey, UK
Πρεβελάκης Γεώργιος-Στυλ.	- Universite de Paris I, France
Φωτόπουλος Γιώργος	- Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας
Χαστάογλου Βίλμα	- ΑΠΘ

Διεύθυνση:

Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας

Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας

και Περιφερειακής Ανάπτυξης

Περιοδικό ΑΕΙΧΩΡΟΣ

Πεδίον Άρεως, 38334 ΒΟΛΟΣ

<http://www.prd.uth.gr/aeihoros> e-mail: aeihoros@prd.uth.gr

τηλ.: 24210 - 74456 fax: 24210 - 74380

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

Επιστημονικό Περιοδικό

αειχώρος

Επιμέλεια έκδοσης: Άννα Σαμαρίνα - Παναγιώτης Πανταζής
Σχεδιασμός εξωφύλλου - Λαγούτ: Γιώργος Παρασκευάς
Εκτύπωση: Αλ. Ξουράφας
Κεντρική διάθεση: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας

Περιεχόμενα

Αειχώρος - αναζητώντας σκέψεις για το σχεδιασμό και την ανάπτυξη στο χώρο	4
Αραβαντινός Α.	6
Δυναμικές και σχεδιασμός κέντρων στην πόλη των επόμενων δεκαετιών - πρὸς συγκεντρωτικά ή αποκεντρωτικά σχήματα;	
Βασενχόβεν Λ.	30
Η δημοκρατικότητα του σχεδιασμού του χώρου και η αμφισβήτηση του ορθολογικού "μοντέλου"	
Πρεβελάκης Γ.	50
Ο μητροπολιτικός σχεδιασμός στην Ελλάδα: η περίπτωση της Αθήνας.	
Φωτόπουλος Γ., Γιαννιάς Δ. και Λιαργκόβας Π.	60
Οικονομική ανάπτυξη και σύγκλιση στους νομούς της Ελλάδας 1970-1994: εναλλακτικές μεθοδολογικές προσεγγίσεις	
Κάβουρας Μ.	92
Γεωγραφικές οντολογίες και διαλειτουργικότητα	
ΘΕΜΑΤΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ	
Οικονόμου Δ.	116
Το δεσμικό πλαίσιο της χωροταξίας και οι περιπέτειές του	
Χονδρού - Καραβασίλη Μ.	128
Προς έναν αειφόρο σχεδιασμό του δομημένου περιβάλλοντος: Οικολογική δόμηση	
ΣΤΑΥΡΟΔΡΟΜΙΑ ΤΟΥ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ	
Σκάγιαννης Π.	142
AESOP, Βόλος, 2002	
Μπεριάτος Η.	146
ISOCARP, Αθήνα - Βόλος, 2002	
Ψυχάρης Ι.	156
ERSA, Dortmund, 2002	
ΚΡΙΤΙΚΕΣ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΕΙΣ	
Δέφνερ Α.	160
Νέα Υόρκη: Μια ταινία ντοκιμαντέρ	
Σερράος Κ.	170
Martin Wentz (επ.), Die kompakte stadt	
ΑΠΟΨΕΙΣ	180
Συνέντευξη με τον Klaus Kunzmann	182
Συνέντευξη με τον Andreas Faludi	190
Louis Albrechts	196
Σκέψεις για το Σχεδιασμό	

Νέα Υόρκη: μια ταινία ντοκυμαντέρ (1999, τηλεοπτική σειρά PBS)

Αλέξης Δέφνερ

Λέκτορας, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας

Η σημασία της οπτικοακουστικής διάστασης της πολεοδομίας είναι ένα στοιχείο το οποίο, αν και για πολλούς ειδικούς που ασχολούνται με την πόλη δεν θεωρείται δεδομένο, μπορεί σήμερα να βασιστεί σ' ένα σημαντικό υλικό. Η αναπαράσταση της πόλης στον κινηματογράφο έχει απασχολήσει αρκετά τόσο τη διεθνή (Clarke, 1997· Shiel και Fitzmaurice, 2001), όσο και την πρόσφατη ελληνική βιβλιογραφία (Θεοδώρου, 2000· ΠΕΚΚ, 2002). Η σχέση πόλης και κινηματογράφου είναι αμφίδρομη. Στην εμπειρία της καθημερινής ζωής συχνά οι πόλεις φαίνονται να διαθέτουν μία κινηματογραφική ποιότητα: η πόλη έχει διαπλαστεί από την κινηματογραφική μορφή, ενώ και ο κινηματογράφος οφείλει πολλά από τα χαρακτηριστικά του στην εξέλιξη της πόλης (Clarke, 1997, σσ. 1-2).

Η αμερικανική κινηματογραφική βιομηχανία γεννήθηκε στη Νέα Υόρκη (Sanders, 2002). Οι πρώτες ταινίες διαρκούσαν ένα με δυο λεπτά και οι περισσότερες αποθανάτιζαν την καθημερινή ζωή της πόλης που αποτελούσε το μεγαλύτερο αξιοθέατο του κόσμου. Όπως ισχυρίζεται και ο Robert Stern στο παρόν ντοκυμαντέρ, ο κινηματογράφος αποτυπώνει την εικόνα της πόλης σε κίνηση και κάνει την πόλη συναρπαστικότερη. Η Νέα Υόρκη αποτελεί μια από τις αγαπημένες πόλεις τόσο των σκηνοθετών (Woody Allen, Martin Scorsese), όσο και των μελετητών του κινηματογράφου (Sanders, 2002)¹.

Όσον αφορά τα κινηματογραφικά είδη, μια ξεχωριστή περίπτωση αποτελεί το ντοκι-

---

¹ Ο James Sanders είναι αρχιτέκτονας που ζει και εργάζεται στη Νέα Υόρκη, έχει συνεργαστεί στο σενάριο του ντοκυμαντέρ Νέα Υόρκη, καθώς και στη συγγραφή του συνοδευτικού βιβλίου (Burns κ.ά., 1999).

μαντέρ στις διάφορες μορφές του: α) ταινίες για πόλεις με βάση την προσωπική οπτική ενός σκηνοθέτη -από τα παλαιότερα παραδείγματα είναι η ταινία του 1927 *Βερολίνο, ή η Συμφωνία της Μεγαλούπολης* (*Berlin: Die Sinfonie der Grosstadt*) σε σκηνοθεσία Walter Ruttmann, και η ταινία του 1929 *Ο Άνθρωπος με την Κινηματογραφική Μηχανή* σε σκηνοθεσία Dziga Vertov (*Chelovek s kinoapparatom - The Man with the Movie Camera*)-, β) τουριστικοί οδηγοί - παραδείγματα προσεγγίσεων που ξεφεύγουν από τα συνηθισμένα είναι η σειρά *Lonely Planet* (τώρα ονομάζεται *Pilot Guides*) και οι βιντεοκασέτες της De Agostini², και γ) τηλεοπτικά ντοκυμαντέρ (π.χ. *Αθήνα, Επιστροφή στην Ακρόπολη* του Θόδωρου Αγγελόπουλου, 1983). Τα τηλεοπτικά προϊόντα, ειδικότερα οι μίνι σειρές (που έχουν αυξηθεί τελευταία), έχουν μελετηθεί πολύ λιγότερο από τα κινηματογραφικά, αν και υπάρχουν πρόσφατες εξαιρέσεις σε σχέση με ορισμένα είδη όπως το τηλεοπτικό δράμα (Billingham, 2000).

Μια καλή αφορμή για να μελετήσει κανείς τα τηλεοπτικά ντοκυμαντέρ, και το έναυσμα για την επιλογή αυτής της κριτικής, αποτέλεσε η προβολή από τη NET³ της αριστουργηματικής (ένας χαρακτηρισμός που αφορά ελάχιστα έργα τέχνης μετά το 1980) μίνι σειράς του Ric Burns (σκηνοθεσία, σενάριο, παραγωγή) *Νέα Υόρκη: Μια Ταινία Ντοκυμαντέρ* (*New York: A Documentary Film*). Η σειρά γυρίστηκε το 1999, χαρακτηρίζεται "λυρικό ιστορικό ντοκυμαντέρ", και διατίθεται σε κουτί 7 DVD (Burns, 2001), ενώ κυκλοφορεί ακόμη ένα συνοδευτικό βιβλίο (Burns κ.ά., 1999) και το CD με τη μουσική της (Keane κ.ά., 1999).

Ο Ric Burns αποτελεί μαζί με τον αδελφό του Ken τους πλέον ενδιαφέροντες σύγχρονους κινηματογραφιστές που έχουν ειδικευτεί σε ντοκυμαντέρ για θέματα σχετικά με την ιστορία των ΗΠΑ. Ο πλέον παραγωγικός είναι ο Ken Burns, και ορισμένα έργα του που είναι διαθέσιμα σε DVD και/ή βιντεοκασέτα είναι: *Brooklyn Bridge* (1981, ντοκυμαντέρ, βιντεοκασέτα NTSC), *The State of Liberty* (1986, ντοκυμαντέρ, DVD περιοχής 1), *The Civil War* (1990, μίνι σειρά, κουτί 3 DVD περιοχής 2), *Baseball* (1994, μίνι σειρά, κουτί 10 DVD περιοχής 1), *Frank Lloyd Wright* (1998, ντοκυμαντέρ, DVD περιοχής 1 και βιντεοκασέτα PAL χωρίς ελληνικούς υπότιτλους), *Jazz* (2000, μίνι σειρά, κουτί 4 DVD περιοχής 2). Ο Ric Burns είναι λιγότερο παραγωγικός, αλλά όχι λιγότερο αξιόλογος, από τον αδελφό του. Άλλα έργα του που είναι διαθέσιμα σε βιντεοκασέτα είναι το *The Donner Party* (1992, ντοκυμαντέρ, βιντεοκασέτα NTSC) και το *The Way West* (1995, μίνι σειρά, 2 βιντεοκασέτες PAL χωρίς ελληνι-

² Η ταινία του Ruttmann υπάρχει σε DVD (όλων των περιοχών), του Vertov σε DVD (περιοχής 2 με καινούρια μουσική του Michael Nyman), η σειρά *Lonely Planet/Pilot Guides* προβάλλεται συχνά από τη NET, το Discovery και το Travel (κανάλια του Nova) ενώ ορισμένα θέματα υπάρχουν σε βιντεοκασέτες PAL (οι περισσότερες χωρίς ελληνικούς υπότιτλους) και σε DVD (περιοχής 2), και οι κασέτες της De Agostini υπάρχουν μεταγλωττισμένες στα Ελληνικά. Επίσης οι ταινίες του Ruttmann και του Vertov έχουν προβληθεί από την κρατική τηλεόραση.

³ Είναι χαρακτηριστικό ότι στις 5/8/02 προβλήθηκε από τη NET ένα άλλο ντοκυμαντέρ για τη Νέα Υόρκη που αφορά τη φύση στην πόλη και είχε τίτλο *Τα Πουλιά Πετούν Πάνω Από τη Νέα Υόρκη*. Η σειρά *Νέα Υόρκη* έχει προβληθεί αρκετές φορές κατά τη διάρκεια του 2002, ίσως λόγω του τρομοκρατικού χτυπήματος της 11ης Σεπτεμβρίου, το οποίο άλλαξε, εκτός πολλών άλλων πραγμάτων, και την αντίληψη που έχουν τα περισσότερα άτομα στον κόσμο για την πόλη.

κούς υπότιτλους). Η βασική διαφορά τους είναι, σύμφωνα με τον William Carr (Amazon), ότι, ενώ ο Ken τείνει να αφιερώνει πολύ χρόνο στο υλικό του, καθώς και να το συνδέει με πρόσωπα, ο Ric επικεντρώνεται στην εξιστόρηση των γεγονότων κατά χρονολογική σειρά.

Η εκδοχή της Νέας Υόρκης που προβλήθηκε στη NET έχει πέντε επεισόδια και σταματάει στο 1931, ενώ η εκδοχή που κυκλοφορεί σε DVD έχει επτά επεισόδια. Οι τίτλοι των επεισοδίων είναι: α) Η πόλη και η ύπαιθρος (1609-1825), β) Τάξη και αταξία (1825-1865), γ) Φως και σκοτάδι (1865-1918), δ) Η εξουσία και ο λαός (1898-1918), ε) Η κοσμοπόλη (1919-1931), στ) Η πόλη του αύριο (1929-1941), ζ) Η πόλη και ο κόσμος (1945-σήμερα). Τα δύο πρόσθετα επεισόδια προχωρούν χρονολογικά και ασχολούνται με τις σημαντικές μορφές των Fiorello LaGuardia (δήμαρχος από το 1933 έως το 1945 και οπαδός του New Deal - βλέπε και Jeffers, 2002) και Robert Moses (κατείχε διάφορα αξιώματα από το 1924 έως το 1959, με χαρακτηριστικότερο αυτό του επίτροπου πάρκων, και πήρε την πρωτοβουλία κατασκευής πολλών έργων - βλέπε και Caro, 1974), την ανάπτυξη του Χάρλεμ και την κυριαρχία της πόλης σε παγκόσμιο επίπεδο μετά το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο.

Το στυλ της σειράς περιλαμβάνει συνδυασμό φωτογραφιών και σκηνών αρχείων (από τις αρχές του 20^{ου} αιώνα και μετά), μουσικής, συνεντεύξεων, λογοτεχνικών αναφορών και αφηγήσεων. Η εξαιρετική μουσική είναι του Brian Keane (ειδικευμένου σε μουσική new age και σε τηλεοπτικές παραγωγές, συχνού συνεργάτη των αδελφών Burns), οι λογοτεχνικές αναφορές γίνονται κυρίως στον Walt Whitman και στον Francis Scott Fitzgerald, η αφήγηση γίνεται κυρίως από τον ηθοποιό David Ogden Stiers, ενώ τα άτομα που δίνουν συνεντεύξεις περιλαμβάνουν ιστορικούς [Mike Wallace, ένας από τους δύο συγγραφείς του βιβλίου *Gotham* που κέρδισε το βραβείο Πούλιτζερ (Burrows και Wallace, 2000)· Kenneth Jackson, επιμελητής μιας εγκυκλοπαίδειας για την πόλη (Jackson, 1995)], αρχιτέκτονες/ πολεοδόμους (Rem Koolhaas, Robert Stern), καλλιτέχνες (E.L. Doctorow, Allen Ginsberg, Martin Scorsese), πολιτικούς (Rudolph Giuliani, Daniel Moynihan), επιχειρηματίες (Donald Trump).

Στα πλαίσια αυτής της κριτικής είναι αδύνατο να γίνει αναφορά σε όλα τα καθοριστικά ιστορικά γεγονότα και τοπόσημα τα οποία προσεγγίζει η σειρά. Έμφαση θα δοθεί στην κατασκευή των ουρανοξυστών (π.χ. Empire State Building) και άλλων μεγάλων έργων (π.χ. διώρυγα Ίρι) - περισσότερα για τα μεγάλα έργα στο Newhouse, 1999. Ο ποταμός Χάντσον και το Μανχάταν ανακαλύφθηκαν το 1609 και το 1626 οι Ολλανδοί άποικοι αγόρασαν το Μανχάταν από τους Ινδιάνους πληρώνοντας κοσμήματα συνολικής αξίας 24 δολαρίων - σε αυτό το γεγονός οφείλεται η πρώτη ονομασία της (Νέο Άμστερνταμ). Σύμφωνα με τον Brendan Gill, η πόλη ήταν η γενέτειρα του καπιταλισμού και βασίστηκε στην απληστία. Το 1664 οι Ολλανδοί ήταν μειοψηφία και η πόλη πήρε το σημερινό της όνομα, μετά από την κατάληψή της από τους Άγγλους. Η σημερινή μορφή της πόλης ανάγεται στο 17^ο αι. κατά τον οποίο χαρακτηρίζεται από πυκνοκατοίκηση, ομιλία 18 διαφορετικών γλωσσών και ετερογένεια. Το 1756 κηρύχθηκε ο πόλεμος κατά των Άγγλων και η πόλη παίζει καθοριστικό ρόλο

στην Αμερικανική Επανάσταση. Το 1783 ο George Washington επέστρεψε θριαμβευτής στην πόλη.

Το 1787 ανατίθεται σε μια επιτροπή το σχέδιο για την ανάπτυξη του Μανχάταν η οποία κατέληξε σ' ένα πλέγμα. Σύμφωνα με τον Rem Koolhaas, ο ριζοσπαστικός χαρακτήρας του πλέγματος είναι η επιβολή της γεωμετρίας σ' ένα νησί. Τα βασικά πλεονεκτήματα του πλέγματος είναι: η αίσθηση της συστηματοποίησης, η διευκόλυνση των μεταναστών, η προσπάθεια επιβολής ισχυρής τάξης σε μια πόλη με αναρχία, η προσπάθεια διαμόρφωσης και αναδιαμόρφωσης της φύσης - το οποίο αποτελεί βασικό χαρακτηριστικό της Νέας Υόρκης. Σύμφωνα με τον Stern, οι λεωφόροι αντικατοπτρίζουν τη γεωγραφική απεραντοσύνη της Βόρειας Αμερικής.

Το 1788 η πολιτεία της Νέας Υόρκης γίνεται μια από τις πρώτες 13 πολιτείες των ΗΠΑ και το 1789 ο Washington ορκίζεται ως πρώτος πρόεδρος των ΗΠΑ στην πόλη της Νέας Υόρκης. Η διώρυγα Ίρι (είχε μήκος 584 χλμ. και συνέδεε τον Ποταμό Χάντσον με το Όλμπενι, σημερινή πρωτεύουσα της πολιτείας της Νέας Υόρκης) θεωρήθηκε το σημαντικότερο έργο της χώρας μέχρι την κατασκευή των Εθνικών Οδών το 1956. Με αυτόν τον τρόπο η Νέα Υόρκη, ως οικονομική πρωτεύουσα, μετασχηματίζεται σε εθνική πόλη: τώρα το χάος είναι "ανθρώπινο".

Η πόλη στερείται χώρων αναψυχής και περιπάτου καθώς και γήπεδο. Το 1857 το Μανχάταν μεταμορφώνεται: διώχονται 1.600 Αφρικανοί και ο Δήμαρχος Fernando Wood προκηρύσσει διαγωνισμό για το Central Park (έκταση 843.000 τ.μ.) τον οποίο τον κερδίζει ο Frederick Olmsted. Η επιδίωξη είναι ο ταξικός συγχρωτισμός: όλοι οι λαοί έχουν θέση σε αυτό το πάρκο. Σύμφωνα με τον Stern, η παροχή τεχνητού πρασίνου είναι μια πρόσθετη ένδειξη της αυτάρκειας των Νεοϋορκέζων: αντί να πάνε στη φύση την έφεραν στην πόλη. Αποκλήθηκε το αριστούργημα της Αμερικής του 19^{ου} αι., και ένα βασικό χαρακτηριστικό του είναι ότι κατασκευάστηκε σαν ταινία με συνεχόμενα πλάνα - αυτό αποτελεί μιαν άλλη πλευρά της σχέσης πολεοδομικού σχεδιασμού και κινηματογράφου.

Το 1860 που τελείωσε η διαμόρφωση του πάρκου έρχεται ο Lincoln στην πόλη με σκοπό να πολιτευτεί με τους Ρεμπουμπλικάνους. Το 1861 η πόλη ζήτησε απόσχιση από το Βορρά προβάλλοντας το εμπορικό μπροστά από το πολιτικό συμφέρον. Όταν γίνεται η επίθεση στο Οχυρό Σάμτερ τον Απρίλιο του 1861 και αρχίζει ο εμφύλιος, η Νέα Υόρκη στρέφεται στην Ένωση, και τότε έγινε η μεγαλύτερη διαδήλωση (μέχρι εκείνη τη στιγμή) υπέρ του Βορρά. Εκείνο που ένωσε τους κατοίκους ήταν η δολοφονία του Lincoln το 1865.

Ο πληθυσμός στο τέλος του αιώνα φτάνει τα 5 εκατομμύρια, ενώ το 1860 ήταν 1 εκατομμύριο, και το Μανχάταν, στο οποίο συγκεντρώνονται τα υψηλόμισθα στρώματα, ήταν πεπερασμένο. Η κατασκευή της Γέφυρας του Μπρούκλιν (που εγκαινιάστηκε το 1883) ήταν ένας τρόπος να επεκταθεί η πόλη προς το Μπρούκλιν και το Λονγκ Άιλαντ. Το οδόστρωμά της είχε πλάτος 26 μ. και η βασική πρωτοτυπία της είναι ότι για πρώτη φορά στην ιστορία ένας

πεζόδρομος αποτελεί μέρος μιας γέφυρας, ενώ ήταν και η πρώτη ηλεκτροφωτισμένη γέφυρα. Όσον αφορά την ανακάλυψη μιας διαφορετικής διάστασης της πλουσιότερης πόλης της Αμερικής (κυρίως του Lower East Side), καθοριστικό ρόλο έπαιξε η κυκλοφορία το 1890 του βιβλίου του Jacob Riis (1997), το οποίο με τη χρήση ενός πλούτου φωτογραφιών έδειχνε ότι, κυρίως στους μετανάστες, υπήρχαν 1 εκατομμύριο υποσιτισμένα άτομα και υποβαθμισμένες συνθήκες ζωής. Η αντιμετώπιση του Riis ενέπνευσε την προσπάθεια για βελτίωση της ποιότητας ζωής στην πόλη: είναι η περίοδος ίδρυσης των δημοσίων ιδρυμάτων και κατασκευής πολιτιστικών κτιρίων (Carnegie Hall, Μητροπολιτικό Μουσείο Μοντέρνας Τέχνης, Βιβλιοθήκη).

Το 1898 η Νέα Υόρκη προσάρτησε το Μπρούκλιν (3^η μεγαλύτερη πόλη της χώρας) και άλλους τέσσερις δήμους (Κουίνς, Μανχάταν, Μπρονξ, και Στάτεν Άιλαντ). Αποτελεί τη μοναδική περίπτωση μεγάλης πόλης που ενώνεται με άλλη μεγάλη πόλη. Σύμφωνα με τον Stern, η ενοποίηση έκανε πολλά πράγματα από αυτά που ακολούθησαν ευκολότερα και λογικά, αλλά μάλλον αυτό, ούτως ή άλλως, θα συνέβαινε.

Η Νέα Υόρκη, σύμφωνα με τον Kenneth Jackson, δεν είναι στατική είναι κάτι που γίνεται - αυτό συμβαίνει και με τον πολιτισμό της. Οι περισσότερες αλλαγές οφείλονται στα κύματα μεταναστών μεταξύ 1880 και 1920: η πόλη ήταν κάτι περισσότερο από ένα μωσαϊκό, ήταν ένα νέο είδος πόλης. Μόνο το 1907 ήρθαν, κυρίως από την Ευρώπη, 1 εκατομμύριο άτομα. Μια πρόσθετη ένδειξη των αλλαγών ήταν οι ουρανοξύστες που αποτέλεσαν σταθμό στο μετασχηματισμό των κτιρίων και του τρόπου ζωής. Η μετάβαση γίνεται από το "οστρακοειδές" σύστημα κατασκευής που βασίζεται στους τοίχους στο "σπονδυλωτό" που βασίζεται στους σκελετούς από χάλυβα. Σύμφωνα με τον Wallace, έχουμε την περίπτωση ενός αστικού πολιτισμού που θαυμάζει την ανάπτυξη του: οι Νεοϋορκέζοι αγαπούν τους ουρανοξύστες και αισθάνονται ότι είναι στο μεταίχμιο του παγκόσμιου πολιτισμού. Το 1883 ο Paul Bourget ισχυρίζεται ότι η Νέα Υόρκη αποτελεί μια τεράστια συναυλία - αυτό αποτελεί χαρακτηριστική ένδειξη του ότι η πόλη σχετίζεται, εκτός από τον κινηματογράφο, και με τη μουσική (Lefebvre, 1976). Το 1905 τα 4/5 των κατοίκων ήταν μετανάστες ή παιδιά μεταναστών. Σύμφωνα με τον Jackson, το 1900 το Lower East Side είχε ελάχιστους Αμερικανούς και, ίσως, τις πλέον πυκνοκατοικημένες συνοικίες στην παγκόσμια ιστορία.

Η σειρά αφιερώνει αρκετό χρόνο στο μεγαλύτερο βιομηχανικό δυστύχημα στην ιστορία της πόλης, δηλαδή στην πυρκαγιά του εργοστασίου ιματισμού Triangle το 1911 στο οποίο μέσα σε μια ώρα σκοτώθηκαν 146 γυναίκες. Ως συνέπεια αυτού του γεγονότος καθώς και μιας μαζικής συγκέντρωσης πολιτών, δημιουργήθηκε μια Επιτροπή Βιομηχανίας με στόχο τη νομοθετική μεταρρύθμιση για τη βελτίωση των συνθηκών εργασίας. Η επιτροπή κατέληξε σε διάφορες προτάσεις μια από τις οποίες ήταν ο προσδιορισμός των μέγιστων ωρών εβδομαδιαίας γυναικείας εργασίας σε 54 (!). Ενώ ο υπόγειος σιδηρόδρομος έφερε του Νεοϋορκέζους κοντά από σωματική άποψη, η πυρκαγιά τους έφερε κοντά από συναισθηματική άποψη - επί-

σης θεωρείται ότι αποτέλεσε και την ουσιαστική αφορμή για την έναρξη του New Deal το 1933.

Στην αρχή του 20^{ου} αι. οι Ευρωπαίοι άρχισαν να αντιλαμβάνονται το ρόλο των ΗΠΑ ως μελλοντικής υπερδύναμης, και η Νέα Υόρκη από Ευρωπαϊκή πόλη μετατρέπεται σε Αμερικανική. Στη δεκαετία του '20 παρατηρήθηκε μαζική παραγωγή καταναλωτικών αγαθών και μαζική κατανάλωση. Σύμφωνα με τον S. Strauss, η παραγωγή στοχεύει στην επιβίωση του πολιτισμού: δεν παράγονται αγαθά αλλά αγοραστικό κοινό. Η Νέα Υόρκη γίνεται περισσότερο οικεία, είναι το επίκεντρο της ψυχαγωγίας και πρόδρομος του Χόλιγουντ, ενώ εμφανίζονται νέοι ήχοι. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η τζαζ, η οποία δεν γεννήθηκε στην πόλη αλλά διαδίδεται από μαύρους μουσικούς που συρρέουν στο Χάρλεμ -βλέπε την προαναφερθείσα μίνι σειρά *Jazz* του Ken Burns και την ταινία του 1984 *Cotton Club* σε σκηνοθεσία F.F. Coppola - ακολουθώντας τη γενικότερη μετακίνηση των Αφροαμερικανών κατοίκων. Παρατηρείται μαζική κυκλοφορία περιοδικών και συγχώνευση εμπορίου και πολιτισμού, η οποία επικεντρώνεται τόσο στο Χάρλεμ όσο και στην Times Square. Αυτό μπορεί να παραλληλιστεί με τη σημερινή κατάσταση - είναι ενδεικτικό ότι η Times Square έχει αναπλαστεί, και μάλιστα με χρηματοδότη κλειδί, κυρίως στα θέατρα, την εταιρεία Disney (Sassen και Roost, 1999: 150-3). Το 1927 η Νέα Υόρκη καθιερώνεται ως Παναμερικανική πρωτεύουσα πολιτισμού και παρατηρείται καταναλωτική υστερία και κρίση ταυτότητας. Ένα βασικό στοιχείο, που αντανakλά και τη σημασία του χρόνου στην ανάλυση της πόλης, είναι ότι ο ρυθμός της πόλης άλλαξε.

Στα τέλη της δεκαετίας του '20, όπως ίσως και σήμερα, επαναλαμβάνεται ένα κλασικό οικονομικό φαινόμενο: ο κύκλος στον οποίο τα κεφάλαια δεν επενδύονται πλέον με στόχο την παραγωγή αγαθών αλλά την αύξηση της κερδοσκοπίας (και συγκεκριμένα επενδύονται σε μετοχές και ακίνητα) με συνέπειες την αύξηση του δανεισμού και την αύξηση των ουρανοξυστών. Ο αρχιτέκτων Raymond Wood ισχυρίζεται ότι το ύψος γι αυτόν δεν σημαίνει τίποτε και μπορεί να κατασκευάσει ύψη 2,5 χιλιομέτρων. Ο αυτοκινητοβιομήχανος William Chrysler αναθέτει στον αρχιτέκτονα Van Halen να κτίσει τον υψηλότερο ιδιωτικό ουρανοξύστη στον κόσμο. Το Chrysler Building ολοκληρώθηκε το 1929 και είχε ύψος 320 μ. Τα πρώτα σημάδια της κρίσης εμφανίζονται το καλοκαίρι του 1929 με την άνοδο της ανεργίας. Η Τρίτη 29 Οκτωβρίου είναι η Μαύρη Τρίτη και το κραχ είχε σημαντική επίδραση και στον ψυχισμό των Νεοϋορκέζων.

Παρόλα αυτά, ο χρηματιστής John Jakob Raskob, ήδη πριν το κραχ, επεξεργάζεται σχέδια για τη κατασκευή του υψηλότερου ουρανοξύστη στον κόσμο. Η ερώτησή του στον αρχιτέκτονα Lambert ήταν: "Bill πόσο ψηλά μπορείς να κτίσεις χωρίς να πέσει;". Έτσι αρχίζει η κατασκευή του Empire State Building και πρόεδρος της εταιρείας διορίζεται ο δημοφιλής πρώην κυβερνήτης Al Smith. Σύμφωνα με τον Stern, ο ουρανοξύστης αυτός εκτός από σύμβολο της πόλης θυμίζει τον καλεσμένο που έρχεται μετά το πάρτι (δηλαδή το κραχ). Η κατα-

σκευή ουρανοξυστών είχε τελειοποιηθεί και η ταχύτητα κατασκευής ήταν εντυπωσιακή: τα εγκαίνια έγιναν στις 31 Μαΐου 1931 από τον Franklin Roosevelt, κυβερνήτη της Νέας Υόρκης (από το 1928) και επόμενο πρόεδρο των ΗΠΑ (από το Νοέμβριο του 1932 και για τέσσερις θητείες μέχρι το θάνατό του το 1945). Το κτίριο ήταν μια εμπορική αποτυχία (που αποδόθηκε κυρίως στη λάθος θέση), διότι 56 όροφοι έμειναν κενοί και μόνο το 30% των γραφείων νοικιάστηκαν, και απέδωσε εμπορικά μόνο το 1950. Το κτίριο (συνολικού ύψους 381 μ.) αντιπροσωπεύει το θρίαμβο του μεγαλείου της μοναξιάς και προκαλεί άμεση συναισθηματική αντίδραση. Είναι το σύμβολο μιας πόλης που θέλει να χαράσσει μόνη της την πορεία της: κατασκευάστηκε όταν η χώρα βούλιαζε. Σύμφωνα με τον Fitzgerald, όταν ένα άτομο ανεβαίνει στο κτίριο ανακαλύπτει το κουτί της Πανδώρας της πόλης, βλέπει ότι η πόλη δεν είναι ατέλειωτη, αλλά είναι σαν όλες τις άλλες και έχει όριο το πράσινο και τη θάλασσα.

Γενικά η Νέα Υόρκη συμβολίζει την προσπάθεια και την καλή δουλειά, την υπερηφάνεια, την αυτοεκτίμηση και την ταυτότητα μέσα από την εργασία. Αυτό το τελευταίο δεν ισχύει για τις ελληνικές (αλλά και άλλες) πόλεις, στις οποίες η ταυτότητα αναζητείται κυρίως στον ελεύθερο χρόνο. Η αναπαράσταση της ιστορίας της Νέας Υόρκης είναι ένα ανεξάντλητο θέμα, και από οποιαδήποτε σκοπιά και αν αντιμετωπιστεί δεν είναι δυνατόν να αποφευχθούν οι κριτικές. Έτσι, και αυτή η μίνι σειρά έχει δεχθεί κριτικές, οι χαρακτηριστικότερες των οποίων αναφέρονται στο σχετικό site του Amazon (Amazon): α) το χρηματιστηριακό κραχ είναι κάτι συνθετότερο από μια "άγρια κερδοσκοπία", όπως βασικά παρουσιάζεται, και συνδέεται με την προμήθεια του χρήματος, τον προστατευτισμό του εμπορίου και άλλους παράγοντες που δεν αναφέρονται, β) υπάρχει μικρή κάλυψη της σημαντικής ιστορίας των επιχειρήσεων και της αγοράς -όπως παρουσιάζεται στο βιβλίο του Chernow (1991)-, γ) οι πολιτικές απόψεις και θέσεις προσωπικοτήτων όπως του κυβερνήτη Al Smith (προώθησε περισσότερα από 60 νομοσχέδια με στόχο τη αντιμετώπιση των πολλών εργατικών και κοινωνικών προβλημάτων της πόλης - βλέπε και Slayton, 2001) παρουσιάζονται μόνο από τη θετική τους πλευρά.

Ωστόσο, ως συνολική εικόνα το ντοκυμαντέρ αυτό αποτελεί χαρακτηριστική απόδειξη του βαθμού στον οποίο συμβάλλει η τέχνη όχι μόνο στην απόλαυση αλλά και στη γνώση: είναι πολύ δύσκολο να αφομοιώσει ένα άτομο την ιστορία της Νέας Υόρκης διαβάζοντας μόνο κάποιο επιστημονικό βιβλίο (Jackson, 1995· Homberger, 1998· Burrows και Wallace, 2000) σε σχέση με την αίσθηση που αποκομίζει βλέποντας τη σειρά αυτή, ιδιαίτερα εφόσον υπάρχει και ένα συνοδευτικό βιβλίο. Η αίσθηση αυτή σχετίζεται με το γεγονός, αφενός ότι ένα οπτικοακουστικό προϊόν ξαναβλέπεται ευκολότερα από ότι ξαναδιαβάζεται ένα βιβλίο, και, αφετέρου, τα σχετικά ερεθίσματα που αποκομίζει ένα άτομο είναι αμεσότερα. Τελικά μία από τις σημαντικότερες διαδιστώσεις που προκαλεί η επανάληψη αυτής της σειράς είναι ότι, μαζί με τη λογική, ο παράγοντας που παίζει κρίσιμο ρόλο στη γνώση του παρελθόντος, του παρόντος και του μέλλοντος είναι η αλληλεπίδραση ατομικού και συλλογικού συναισθήματος.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Amazon, <http://www.amazon.com>
- Billingham, P. (2000) *Sensing the City Through Television*, Bristol: Intellect.
- Burns, R. (2001) *New York: A Documentary Film*, PBS Home Video. [κουτί 7 DVD περιοχής 1]
- Burns, R., Sanders, J. και Ades, L. (1999) *New York: An Illustrated History*, New York: Knopf
- Burrows, E. και Wallace, M. (2000) *Gotham: A History of New York City to 1898*, New York: Oxford University Press.
- Caro, R. A. (1974) *The Power Broker: Robert Moses and the Fall of New York*, New York: Knopf.
- Chernow, R. (1991) *The House of Morgan: An American Banking Dynasty and the Rise of Modern Finance*, New York: Touchstone Books.
- Clarke, D. B. (επ.) (1997) *The Cinematic City*, London: Routledge.
- Homburger, E. (1998) *The Historical Atlas of New York City: A Visual Celebration of Nearly 400 Years of New York City's History*, New York: Henry Holt.
- Θεοδώρου, Κ. (2000) *Η Αναπαράσταση της Πόλης στον Κινηματογράφο: Η Θεσσαλονίκη σε Οκτώ Ταινίες*, Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία, Βόλος: Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης. [κείμενο και βιντεοκασέτα]
- Internet Movie Database, <http://us.imdb.com>
- Jackson, K.T. (επ.) (1995) *The Encyclopaedia of New York City*, New Haven: Yale University Press.
- Jeffers, H. P. (2002) *The Napoleon of New York: Mayor Fiorello LaGuardia*, New York: John Wiley & Sons.
- Keane, B. κ.ά. (1999) *New York: Original Soundtrack From The PBS Special*, RCA [CD].
- Lefebvre, H. (1976) "La musique et la ville" (συζήτηση με τον H. P. Jeudy και άλλους), *Musique en Jeu*, no. 24, pp. 75-83.
- Newhouse, E. (επ.) (1999) *Υπερκατασκευές: Τα Μεγάλα Έργα της Ιστορίας*, Αθήνα: Δημοσιογραφικός Οργανισμός Λαμπράκη/ National Geographic Society.
- ΠΕΚΚ (Πανελλήνια Ένωση Κριτικών Κινηματογράφου) (2002) *Κινηματογραφημένες Πόλεις: Η Πόλη στον Κινηματογράφο και τη Λογοτεχνία*, Αθήνα: ΠΕΚΚ/ Πατάκης.
- Riis, J. (1997) *How the Other Half Lives: Studies Among the Tenements of New York*, New York: Penguin.
- Sanders, J. (2002) *Celluloid Skyline: New York and the Movies*, London: Bloomsbury.
- Sassen, S. και Roost, F. (1999) "The city: strategic site for the global entertainment industry", in Judd, D. και Fainstein, S. (επ.) *The Tourist City* (New Haven: Yale University

Press), 143-54.

Shiel, M. και Fitzmaurice, T. (επ.) (2001) *Cinema and the City: Film and Urban Societies in a Global Context*, Oxford: Blackwell.

Slayton, R.A. (2001) *Empire Statesman: The Rise and Redemption of Al Smith*, New York: Free Press.

ΠΡΟΣΘΕΤΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ (Εγκυκλοπαίδειες, Ταξιδιωτικοί Οδηγοί κ.λπ.)

Berman, E. (επ.) (1998) *Οδηγοί του Κόσμου: Νέα Υόρκη*, Αθήνα: Καθημερινή.

Dresner, D. (επ.) (1999) *The Hutchinson Guide to the World: Countries, Places, Geography, Population*, Oxford: Helicon.

Durham, M. (2001) *The National Geographic Traveler: Νέα Υόρκη*, Αθήνα: Δημοσιογραφικός Οργανισμός Λαμπράκη.

Munro, D. (1995) *The Oxford Dictionary of the World*, Oxford: Oxford University Press.

Paxton, J. (1999) *The Penguin Encyclopedia of Places*, Harmondsworth: Penguin Books.

